

ԷՐԴՈՂԱՆԻ «ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ» ՇՈՒՐՁ

Հայկ Գաբրիելյան՝

2018թ. հոկտեմբերի վերջին ամերիկյան *Bloomberg* գործակալությունը մի հոդված հրապարակեց այն մասին, թե մի շարք երկրներում որքան երկար իշխանության ղեկին կարող են մնալ նրանց առաջնորդները: Թուրքիայի մասով նշված էր, որ նրա ներկայիս նախագահ, 64-ամյա Ռեջեփ Թայիփ Էրդողանը կարող է նախագահի պաշտոնում մնալ մինչև 2033թ.: Հոդվածում հիշեցվում էր, որ Էրդողանը ժամանակակից Թուրքիայի ամենաերկար կառավարած առաջնորդն է (2003-2014թթ. Էրդողանը Թուրքիայի վարչապետն էր), որը 2014թ. դարձել է ժողովրդի ուղիղ քվեարկությամբ ընտրված Թուրքիայի առաջին նախագահ: Հոդվածում հիշեցվում էր, որ Էրդողանը Թուրքիայի նախագահի պաշտոնում ընտրվել է 2018թ. հունիսին և Մահմանադրության համաձայն՝ կարող է նախագահի պաշտոնում մնալ մինչև 2028թ.: Սակայն եթե Էրդողանն իր նախագահական երկրորդ ժամկետի ավարտից առաջ նշանակի արտահերթ ընտրություններ, ապա կկարողանա նախագահի պաշտոնում մնալ մինչև 2033թ.¹:

Bloomberg-ի այս հրապարակման հետ կապված՝ նշենք, որ մեր նախկին հոդվածներից մեկում² նույնպես նշել ենք, որ Էրդողանը սահմանադրական բարեփոխումների շնորհիվ հնարավորություն է ստանում Թուրքիայի նախագահի պաշտոնում մնալ մինչև 2033թ., թեև այն ժամանակ դեռ հայտնի չէր, որ Թուրքիայի առաջիկա նախագահական ընտրություններն անցկացվելու են 2018թ. հունիսի 24-ին: Այստեղ կատարենք պատմական մի փոքր էքսկուրս. 2014թ. Էրդողանը Թուրքիայի նախագահի պաշտոնում ընտրվեց 5 տարի ժամկետով՝ ևս մեկ անգամ նույն ժամկետով վերընտրվելու հնարավորությամբ («5+5»): Ստացվում է, որ նա կարող էր Թուրքիայի նախագահի պաշտոնը զբաղեցնել մինչև 2024թ.: Սակայն 2017թ. ապրիլի սահմանադրական բարեփոխումների հանրաքվեի (ՄԲՀ) արդյունքները («այո»՝ 51,41%, «ոչ»՝ 48,59%) Էրդո-

¹ Թուրքագետ, ՄԱՀՀԻ ասոցացված փորձագետ:

¹ Ben Sills and Patricia Suzara, *World Leaders' Political Health Check*, Bloomberg, 31.10.2018.

² *Հայկ Գաբրիելյան*, Մահմանադրական բարեփոխումների հանրաքվեի Թուրքիայում, ՄԱՀՀԻ, 22.04.2017:

դանին հնարավորություն էին տալիս Թուրքիայի նախագահի պաշտոնում մնալ մինչև 2029թ. («5+5») և անգամ մինչև 2034թ.: ՄԲՀ-ով որոշվել էր նախագահական ընտրություններն անցկացնել 2019թ. նոյեմբերի 3-ին (Էրդողանի գլխավորած «Արդարություն և զարգացում» կուսակցությունը (ԱԶԿ) իշխանության է եկել 2002թ. նոյեմբերի 3-ի խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքներով): Սակայն 2017թ. ապրիլին՝ ՄԲՀ-ից քիչ անց, Էրդողանը երկրում նշանակեց արտահերթ նախագահական և խորհրդարանական ընտրություններ (դրա դրդապատճառներին անդրադարձել ենք մեր նախորդ հոդվածներից մեկում³), որոնցում հաղթելով՝ նա Թուրքիայի նախագահի պաշտոնում կարող է մնալ մինչև 2023թ. (Թուրքիայի Հանրապետության հիմնադրման 100-ամյակ), իսկ վերընտրվելու դեպքում՝ մինչև 2028թ.: Այսինքն՝ ՄԲՀ-ի շնորհիվ «5+5» հաշվարկը սկսվում է ոչ թե 2014-ից, այլ 2018-ից:

Սակայն սա ամենը չէ: ՄԲՀ կետերից մեկով որոշվել է այսուհետ խորհրդարանական և նախագահական ընտրություններն անցկացնել 5 տարին մեկ անգամ և նույն օրը: Ընդ որում՝ արտահերթ ընտրություններ անցկացնելու իրավունքն ընձեռվել է թե՛ երկրի նախագահին, թե՛ խորհրդարանին: Խորհրդարանը տվյալ որոշումը պետք է ընդունի 3/5-ի աջակցությամբ, և եթե դա անի երկրի նախագահի կառավարման երկրորդ շրջանում, ապա վերջինս ևս մեկ անգամ կստանա վերընտրման իրավունք: Արդյունքում՝ ստացվում է, որ Էրդողանի նախագահական ժամկետը կարող է երկարաձգվել մինչև 2033թ., եթե 2028թ. խորհրդարանը (կամ Էրդողանը) որոշի անցկացնել արտահերթ ընտրություններ:

Այժմ պարզաբանենք, թե ինչու 1,5 տարվա վաղեմության մեր և *Bloomberg*-ի ներկայիս հոդվածներում համընկան Էրդողանի «քաղաքական առողջության» ժամկետները (2033թ.) այն դեպքում, երբ մեր հոդվածի հրապարակման ժամանակ հայտնի չէր, որ 2018թ. Թուրքիայում անցկացվելու են նախագահական արտահերթ ընտրություններ: Կարծում էինք (ենք), որ Էրդողանը (ֆորսմաժորների բացակայության դեպքում) նախագահի պաշտոնում կմնա մինչև 2029թ. և արտահերթ ընտրություններ անցկացնելու որոշումը կընդունի ոչ թե 2029թ.՝ այսինքն իր հնարավոր պաշտոնավարման ժամկետից ամիսներ առաջ, այլ գոնե մեկ տարի առաջ՝ 2028թ., որպեսզի ակնառու չդառնա իշխանության ղեկին հնարավորինս երկար մնալու իր տենչը: Եվ բացի այդ, ի տարբերություն 2034թ.՝ 2033թ. ունի որոշակի խորհրդանշական իմաստ (Մուհամեդ մարգարեի մահվան 1400-ամյակ, ԹՀ հիմնադրման 110-ամյակ):

³ Հայկ Գաբրիելյան, Արտահերթ ընտրությունների նշանակումը Թուրքիայում, ՄԱՀՀԲ, 26.04.2018:

Այսպիսով, Էրդողանը ՄԲՀ-ի միջոցով հնարավորություն է ստանում Թուրքիայի նախագահի պաշտոնը զբաղեցնել ցմահ (2033թ. նա կդառնա 79 տարեկան), ինչը լիովին համապատասխանում է նրա սուլթանական նկրտումներին: Արդյոք իրադարձությունները կզարգանա՞ն տվյալ սցենարով: Ֆորսմաժորների բացակայության դեպքում կարող ենք ասել՝ «այո՛»: Իսկ դա Էրդողանին հնարավորություն կտա իրագործել «Նոր Թուրքիայի» իր նախագիծը: Դեռևս 2014թ. հուլիսին Թուրքիայի նախագահի թեկնածու Էրդողանը հայտարարել էր, որ «Նոր Թուրքիան ճանապարհին է» ընդգծելով, որ իրենց թիրախում 2023, 2053, 2071 թվականներն են (այս թվականների ընտրությանն անդրադարձել ենք մեր նախկին հոդվածներից մեկում⁴): Էրդողանը ձգտում է ձերբազատվել ԹՀ հիմնադիր Մուսթաֆա Քեմալ Աթաթուրքի «Հին Թուրքիայից» և այն փոխարինել իր «Նոր Թուրքիայով», պատմության մեջ թողնել ավելի խոր և ծանրակշիռ հետք, քան Մ.Ք. Աթաթուրքը: Մեր կարծիքով՝ Էրդողանը ձգտում է Մ.Ք. Աթաթուրքին հավասարվել և գերազանցել առնվազն 3 ոլորտում.

1) ԹՀ-ում Մ.Ք. Աթաթուրքը համարվում է «ազգային-ազատագրական պայքարի (քեմալական շարժման) հաղթող, որը մեկ դար առաջ երկիրը փրկել է օկուպացումից»: 2016թ. հուլիսի 15-16-ին Թուրքիայում տեղի ունեցավ ռազմական հեղաշրջման փորձ (ՌՀՓ), որը Էրդողանը որակեց «2-րդ ազգային-ազատագրական պայքար» և ինքնին դարձավ «2-րդ ազգային-ազատագրական պայքարի հաղթող»: Այդպիսով Էրդողանը (իր հաշվարկներով) կարող է մեկ հարթության վրա կանգնել արդեն «1-ին ազգային-ազատագրական պայքարի հաղթող» Աթաթուրքի հետ: Ի դեպ, Էրդողանը համարում է, որ ՌՀՓ տապալմամբ «երկիրը փրկել է օկուպացումից»: Օսմանյան կայսրության անկումից հետո քեմալական Թուրքիայում պետականորեն իշխում էր այն գաղափարը, որ երկիրը շրջապատված է թշնամիներով, որոնք փորձում են թուլացնել նրան կամ տարածքներ իլել նրանից: Վերջին շրջանում Էրդողանը փորձում է նույնը ներշնչել Թուրքիայի բնակիչներին, ՌՀՓ-ից հետո շարունակ իրավիճակը ներկայացնում է այնպես, թե «իրենք շրջապատված են ներքին ու արտաքին թշնամիներով և հարկադրված է մարտնչել մի քանի ճակատով» (քեմալական շարժումն էլ ունեցել է մի քանի ճակատ՝ արևելյան, արևմտյան, հարավային):

2) Մ.Ք. Աթաթուրքը 1923թ. հոկտեմբերի 29-ին հիմնադրել է ԹՀ-ը: Էրդողանն այս հարցում էլ ցանկանում է հնարավորինս հետ չմնալ նրանից և վերջերս շարունակ հայտարարում է «Նոր Թուրքիա» ստեղծելու անհրաժեշտության մասին, որի հռչակումը կարող է տեղի ունենալ 2023թ. առաջ՝

⁴ Հայկ Գաբրիելյան, «Նոր Թուրքիա». պատմական ջրբաժաններ, «Նորավանք» ԳԿՀ, 10.11.2017:

ստվերելու համար Մ.Ք. Աթաթուրքի կողմից «Հին Թուրքիայի» հիմնադրման 100-ամյակը: Չենք բացառում, որ «Նոր Թուրքիայի» մեկնարկի մասին պաշտոնապես կհայտարարվի 2022թ.՝ հիջրայի 1400-ամյակին (622թ.): Այսինքն՝ 2023թ. կարող է դիմավորել ոչ թե Աթաթուրքի «Հին Թուրքիան», այլ Էրդողանի «Նոր Թուրքիան»: Հատկանշական է, որ դեռևս 1993թ. Էրդողանը դատապարտել էր քեմալիզմը՝ հայտարարելով, որ ԹՀ 70-ամյա պատմությունը (1923-1993թթ.) զուր տեղը վատնված ժամանակաշրջան է, որ ԹՀ-ը ոչնչի չի հասել այդ ընթացքում: Ընդ որում՝ 1993թ. Էրդողանն ընդամենը Ստամբուլի նահանգում *Refah* («Բարօրություն») կուսակցության ղեկավարն էր և կուսակցության Կենտրոնական վարչական կոմիտեի (*MKYK*) անդամ:

3) 1930-ականներին Աթաթուրքի զգալի ջանքերի շնորհիվ ԹՀ կազմում ընդգրկվեց Ալեքսանդրեթի սանջակը՝ վերածվելով Հաթայ նահանգի (մոտ 5500 կմ²), որը Սիրիան ցայժմ համարում է իրենը: Թեև ԹՀ տարածքային աճը (29.06.1939) տեղի ունեցավ Աթաթուրքի մահվանից ամիսներ անց, սակայն թուրքական բանակը Հաթայ մտել էր Աթաթուրքի կառավարման ժամանակ: Նշենք, որ Էրդողանը 2016թ. աշնանից (երբ Սիրիայում մեկնարկել էր «Եփրատի վահան» ռազմական գործողությունը) շարունակ ահազանգում է 1923թ. Լոզանի համաձայնագրի «արդյունքների անարդարության» մասին՝ ընդգծելով, որ «օտար երկրներն օգտվել են Թուրքիայի թուլությունից և նրան պարտադրել են այդ համաձայնագիրը», որը Թուրքիայում ոմանք փորձում են ներկայացնել որպես «հաղթանակ»: Հայտնի է, որ Լոզանի համաձայնագիրը ֆիքսել է նաև Սիրիայի հետ Թուրքիայի սահմանը: Էրդողանը, թերևս, հաշվարկել է, որ եթե իրեն հաջողվի Թուրքիայի տարածքը մեծացնել Սիրիայի տարածքների հաշվին, ապա այս հարցում էլ կկարողանա Աթաթուրքի հետ կանգնել մեկ հարթության վրա: Դրա համար էլ թուրքական զորքը շարունակում է մնալ Սիրիայի տարածքում, ավելին՝ 2018թ. հոկտեմբերի սկզբին Էրդողանը հայտարարեց, որ թուրքական զորքը կհեռանա Սիրիայից այն բանից հետո, երբ այդ երկրում կանցկացվեն ընտրություններ և կվերացվի ահաբեկչական սպառնալիքը⁵: Մա նշանակում է, որ Էրդողանն անորոշ ժամկետով հետաձգում է թուրքական զորքերի դուրսբերումը Սիրիայից, քանի որ համասիրիական ընտրություններ ըստ ամենայնի չեն կարող անցկացվել մոտ ապագայում (Սիրիայի քրդերը վերահսկում են երկրի տարածքի մոտ 25%-ը): Այս ամենին զուգահեռ՝ Թուրքիայի կրթության նախարարությունն ու Կրոնական գործերի վարչությունը դպրոցներ ու մզկիթներ են կառուցում Սիրիայի այն շրջաններում, որոնցում առկա է թուրքական զորք, և համապատասխան աշխատանքներ իրակա-

⁵ Erdoğan Türkiye'nin Suriye'den çekilme şartını açıkladı, DW, 04.10.2018.

նացնում տեղաբնակների շրջանում: Եվ վերջապես, Էրդողանը տվյալ շրջանները վերաբնակեցնում է ավելի վաղ Թուրքիայում ապաստանած (հավաքագրված, լոյալ տրամադրված) սիրիացի փախստականներով՝ այդպիսով փոխելով տարածաշրջանի ժողովրդագրական քարտեզը: Ելնելով դրանից՝ չպետք է բացառել, որ մի օր Էրդողանը կորոշի այդ նույն փախստականների ձեռքերով այսպես կոչված հանրաքվե անցկացնել, որոնք էլ կողմ կքվեարկեն Սիրիայի կազմից անջատվելուն և Թուրքիային միանալուն (Թուրքիան կատանա բաղձալի 82-րդ նահանգը): Նկատենք նաև, որ 2014թ. ԹՀ նախագահի պաշտոնն ստանձնելուց հետո Էրդողանը Մուսթաֆա Քեմալի մասին խոսելիս հաճախ է խուսափում «Աթաթուրք» բառը գործածելուց և ավելի շատ օգտագործում է «գազի» (հաղթող) բառը⁶: Օրինակ, 2015թ. նոյեմբերի 10-ին ելույթ ունենալով Աթաթուրքի մահվան 77-ամյակի կապակցությամբ՝ Էրդողանը չօգտագործեց «Աթաթուրք» բառը⁷: Ի դեպ, 2018թ. հունվարի վերջերին՝ Աֆրինում (Սիրիա) Թուրքիայի զինված ուժերի կողմից «Զիթենու ճյուղ» ռազմական գործողությունը սկսելուց հետո, ԱԶԿ-ական պատգամավոր Մեթին Քյուլունքն առաջարկեց Էրդողանին շնորհել «գազի» կոչումը՝ ընդգծելով, որ «երկրի նախագահը առաջ է շարժվել մի շարք ճակատներում պատերազմելով»⁸:

Մեր կարծիքով՝ ներկայում վերոնշյալ եռաքայլ ճանապարհով է առաջ շարժվում Էրդողանը: Չենք բացառում, որ իր նեոսամանյան նկրտումներով հայտնի Էրդողանը «Նոր Թուրքիայի» մայրաքաղաք կդարձնի Ստամբուլը (470 տարի՝ 1453-1923թթ., հանդիսացել է Օսմանյան կայսրության մայրաքաղաք) կամ էլ հատկապես Բուրսան (39 տարի՝ 1326-1365թթ. եղել է օսմանյան պետության մայրաքաղաք)՝ հրաժարվելով «Աթաթուրքի մայրաքաղաք» Անկարայից: Այսպիսով, Էրդողանի գերնպատակը Թուրքիայի պատմության մեջ շատ ավելի մեծ հետք թողնելն է, քան Մ.Ք. Աթաթուրքը: Ելնելով դրանից՝ Էրդողանը վարում է Աթաթուրքին (նաև նրա հիմնած ԺՀԿ կուսակցությունը) վարկաբեկելու քաղաքականություն: Ներկայացնենք մի շարք օրինակներ. 2011թ. նոյեմբերի 23-ին Էրդողանն ԱԶԿ ժողովում պետության անունից ներողություն խնդրեց 1930-ականների Դերսիմի (ներկայիս Թունջելի) սպանդի համար՝ այն որակելով որպես իրենց նորագույն պատմության ամենացավալի և աղետալի իրադարձություններից մեկը⁹: 2012թ. ապրիլի 3-ի ԱԶԿ ժողովի ժամանակ էլ Էրդողանը ԺՀԿ-ին մեղադրեց նացիստների հետ

⁶ *Габриелян Айк*, «Ататюркский» разворот президента Турции Р.Т. Эрдогана, Институт Ближнего Востока, 16 ноября, 2017.

⁷ Erdoğan'dan 'Atatürk'süz 10 Kasım mesajı, Cumhuriyet, 09.11.2015.

⁸ Metin Külünk: Erdoğan'a 'Gazi' unvanı verilsin, Sözcü, 23.01.2018.

⁹ Erdoğan Dersim için özür diledi, Milliyet, 23.11.2011.

համագործակցելու մեջ՝ իր կուսակիցներին ցույց տալով ԺՀԿ *Cumhuriyet* թերթի 1930–ական թթ. համարներից մեկը, որում նշված էր, որ Թուրքիայի տվյալ ժամանակվա ղեկավարությունը ողջունում է Հիտլերի և Մուսոլինիի իշխանության գալը¹⁰: Եվ վերջապես, արդեն նշվեց, որ Էրդողանը 1923թ. Լոզանի համաձայնագրի ստորագրումը որակել է որպես պարտություն¹¹:

Մրան գուգահեռ՝ Էրդողանը վարում է Աթաթուրքին մոռացության մատնելու քաղաքականություն, որի դրսևորումներն ավելի ակնառու են դառնում: Օրինակ, ՌՀՓ-ից հետո թողարկված 1 լիրա արժեքով նոր մետաղադրամի վրա բացակայում է Աթաթուրքի պատկերը. նրան փոխարինել են ՌՀՓ նահատակները¹²: Կամ, ասենք, 2019թ. հոկտեմբերի 29-ին Ստամբուլում բացված նոր (երրորդ) և խոշորագույն օդանավակայանը հետագայում կարող է անվանակոչվել Էրդողանի անունով, մինչդեռ սրանից առաջ Ստամբուլի խոշորագույն օդանավակայանը կրում էր Աթաթուրքի անունը: Ուշագրավ է, որ Ստամբուլի երրորդ օդանավակայանը չի անվանվել ի պատիվ Աթաթուրքի և պարզապես ստացել է «Ստամբուլ» անունը («Լավ» կուսակցությունը 40 պատգամավորի ստորագրությամբ համապատասխան առաջարկով դիմել է խորհրդարանին¹³): Դա պատճառաբանվել է նրանով, որ Ստամբուլում արդեն գոյություն ունի Աթաթուրքի անվան օդանավակայան: Թուրքական իշխանությունները «մոռանում» են, որ երրորդ օդանավակայանի կառուցմամբ Աթաթուրքի անվան օդանավակայանը վերացվելու է, իսկ նրա տարածքը վերածվելու է Ազգային պարկի՝ դառնալով երրորդ խոշորագույն քաղաքային պարկն աշխարհում (11.700 հա¹⁴): Մինչդեռ Ստամբուլի նոր օդանավակայանը հետագայում սպասարկելու է տարեկան 200 մլն ուղևորի և դառնալու է աշխարհի խոշորագույն օդանավակայանը: Կարծում ենք, որ Էրդողանը նոր օդանավակայանի բացումն արեց ԹՀ հիմնադրման օրը, որպեսզի դրանով մեղմի քեմալականների խոր դժգոհությունը, որ այն չի անվանվել Աթաթուրքի անունով: Էրդողանն այդպիսով մեծ հարված հասցրեց Ստամբուլում Աթաթուրքի ժառանգությանը: Մրանից առաջ էլ Էրդողանն Աթաթուրքի ժառանգությանը նման հարված հասցրել էր Անկարայում՝ նախագահական նոր նստավայր «Աք սարայը» («Սպիտակ պալատ») կառուցել տալով Աթաթուրքի անտառային տնտեսության տարածքում¹⁵: Թուրք-իսլամական ճարտարապետական մոտիվներով կառուց-

¹⁰ Erdoğan'dan CHP'ye Faşizm ve Nazi cevabı, Aktif Haber, 04.03.2012.

¹¹ Erdoğan: Sevr'i gösterip Lozan'a ikna ettiler, zafer bu mu?, Yeniçağ Gazetesi, 29.09.2016.

¹² Atatürksüz 1 TL'ler piyasada, Aydınlik, 10.12.2016.

¹³ İYİ Parti'den yeni havalimanı hamlesi, Yeniçağ, 01.11.2018.

¹⁴ Millet Bahçesi dünyanın en büyük 3'üncü şehir parkı olacak, Takvim, 25.05.2018.

¹⁵ Atatürk Orman Çiftliği'nden Saray'a 8 dönüm daha verildi, Hürriyet, 09.04.2015.

ված և իր տարածքով Վաշինգտոնի «Սպիտակ տանը» 30 անգամ գերազանցող «Աք սարայը» ունի 1150 սենյակ, որով գերազանցում է օսմանյան ժամանակաշրջանի ամենահայտնի պալատները՝ Թոփքափը (380 սենյակ), Չըրադան (310 սենյակ), Դոլմաբահչե (285 սենյակ) Յըլդըզ (60 սենյակ): Դա նույնպես վկայում է Էրդողանի սուլթանական նկրտումների մասին: Ի դեպ, վերջին շրջանում Էրդողանը կյանքի է կոչում մի շարք մեզանախագծեր (Ստամբուլի ջրանցք, «Մարմարա» երկաթուղային թունել, «Եվրասիա» ավտոմոբիլային թունել), որոնք հանդիսացել են օսմանյան սուլթանների (Մուլեյման 1-ին, Աբդուլմեջիդ, Աբդուլ Համիդ 2-րդ) երազանքը: Դրանով Էրդողանը ձգտում է պատմության մեջ մտնել ոչ միայն Մ.Ք. Աթաթուրքին գերազանցած, այլև օսմանյան սուլթանների երազանքներն ի կատար ածած առաջնորդ՝ այդ համատեքստում ի ցույց դնելով սեփական առավելությունը նաև օսմանյան սուլթանների նկատմամբ:

Նշենք, որ Էրդողանը սուլթանական, նեոօսմանական նկրտումներից բացի, ակնհայտ (պան)իսլամիստ է, ինչի մասին վկայում է ոչ միայն վերջին տարիների Թուրքիայի իսլամականացումը (մզկիթների մասշտաբային կառուցում, կրոնական դասընթացների ավելացում, հիջաբով կանանց թվաքանակի մեծացում, պետական հիմնարկներ հիջաբի ներթափանցում, Կրոնական գործերի վարչության բյուջեի ընդլայնում, հայտնի պանիսլամիստ Աբդուլ Համիդ 2-րդի մեծարում և այլն), այլև այն, որ դեռևս 1999թ. նա ստիպված էր 4 ամիս անցկացնել բանտում՝ իսլամական բնույթի քառատող արտասանելու համար («Մինարեները մեր սվիններն են, գմբեթները՝ մեր սաղավարտները, մզկիթները մեր գորանոցներն են, իսկ հավատացյալները՝ մեր զինվորները»): Էրդողանն իրեն երևակայում է որպես խալիֆ և դրա համար էլ դարձել է համայն աշխարհում մուսուլմանների իրավունքների ինքնահռչակ պաշտպան (Էրդողանը շարունակ քննադատում է մի շարք երկրների (ԱՄՆ, ՌԴ, Իսրայել, Գերմանիա, Ֆրանսիա, Չինաստան և այլն), ուր նրա կարծիքով ոտնահարվում են մուսուլմանների իրավունքները): Ուշագրավ է, որ ՄԲՀ-ի հենց հաջորդ օրն Էրդողանն այցելեց օսմանյան սուլթան Սելիմ 1-ին Ահեդի (1512-1520թթ.) գերեզման¹⁶, որը Եգիպտոսը գրավելուց հետո դարձել էր օսմանյան առաջին խալիֆ (2016թ. նրա պատվին անվանակոչվեց Ստամբուլում Բոսֆորի նեղուցի վրա կառուցված 3-րդ կամուրջը): Ստացվում է, որ Էրդողանն իրեն երևակայում է և՛ որպես սուլթան, և՛ որպես խալիֆ, մինչդեռ թե՛ սուլթանությունը, թե՛ խալիֆայությունը 1920-ականների վերացվել են Աթաթուրքի ջանքերով:

¹⁶ Erdoğan, Yavuz Sultan Selim Türbesi'nde, Hürriyet, 17.04.2017.

Այսպիսով, 2018թ. Թուրքիան դարձավ կառավարման նախագահական համակարգով (մեկ մարդու ռեժիմով) երկիր, Էրդոդանը՝ սուպերնախագահ, նախագահական աննախադեպ լայն լիազորություններով (վերջին շրջանում շատերն են սկսել «Թուրքիա» բառի փոխարեն օգտագործել «Էրդոդան» բառը, ինչն աննկատ չի մնացել նաև թուրք հետազոտողների կողմից¹⁷): Մրանով սկսվում է Էրդոդանի նոր հաղթարշավը Թուրքիայի ներսում: Հազիվ թե առաջիկայում հնարավոր կլինի ընտրական պայքարի շնորհիվ կասեցնել այդ հաղթարշավը, և Էրդոդանը Թուրքիայի նախագահի պաշտոնը կգրադեցնի թերևս ցմահ (ինչպես սուլթան): Էրդոդանի այդ հաղթարշավը հետագայում կարող է կասեցնել հենց միայն ինքը՝ Էրդոդանը, իր պտոթկուն ու անհետատես քայլերով, որոնցից երկուսը հարկ ենք համարում հիշատակել: Առաջինը գրանցվեց 2015թ. նոյեմբերին, երբ թուրքական կողմը կործանեց ՌԴ զինված ուժերին պատկանող SU-24M ուժակոծիչը, որին հաջորդեցին Թուրքիայի հանդեպ ՌԴ պատժամիջոցները և որոնցից Թուրքիայում տուժեցին հարյուր հազարավոր կամ միլիոնավոր անձինք: Երկրորդ դեպքն էլ գրանցվեց դրանից մեկ տարի անց՝ 2016թ. նոյեմբերին, երբ Թուրքիայում կալանավորեցին ամերիկացի հոգևորական Էնդրյու Բրանսոնին՝ հուսալով, որ ԱՄՆ-ը կհամաձայնի նրան փոխանակել Ֆեթհուլա Գյուլենի հետ, որը վերջին տարիներին վերածվել է Էրդոդանի թիվ մեկ ներքին թշնամու: Սակայն հոգևորականների փոխանակման գործարքի փոխարեն Թուրքիան (Էրդոդան) ստացավ ամերիկյան պատժամիջոցներ, լիրայի արժեզրկում, ապրանքների գնաճ, որից տուժեցին միլիոնավոր անձինք: Այս օրինակները վկայում են, որ հետագայում Էրդոդանի «քաղաքական առողջությանը» կարող է վնասել հենց ինքը՝ Էրդոդանը, որը փորձում է հավասարը հավասարի պես խոսել այնպիսի երկրների հետ, ինչպիսիք են ԱՄՆ-ը կամ ՌԴ-ն: Երկրի ներսում էլ Էրդոդանը պետք է որոշակի զգուշավորություն ցուցաբերի Աթաթուրքին (թեկուզ անտուղակի) վարկաբեկելու և մոռացության մատնելու իր քաղաքականությունում, ինչը նույնպես մի օր կարող է հանգեցնել հանրային պտոթկման:

Ակնկալում ենք, որ «սուպերնախագահ» Էրդոդանը կվարի է՛լ ավելի խիստ ներքին քաղաքականություն, ավելի մեծ ճնշման տակ կպահի ընդդիմադիր զանգվածներին: Ինչո՞վ կարող է ավարտվել այս ամենը: Մ.Ք. Աթաթուրքին, ինչպես նաև օսմանյան սուլթաններին գերազանցելու հովերով տարված Էրդոդանի (Թուրքիայի) հիմնական խնդիրը կա և լինելու է այն, որ նա չունի համարժեք քաղաքական հետնորդ, և քաղաքական ասպարեզից

¹⁷ Hakan Aksay, Ermenistan izlenimleri: Ağrı Dağı kimin? Ya Sarı Gelin?, T24, 28.05.2017.

Էրդողանի հեռանալուց (մահվանից) հետո առաջանալու է լուրջ վակուում, որը չի կարողանալու լցնել անգամ նրա փեսա, Թուրքիայի ֆինանսների նախարար Բերաթ Ալբայրաքը, եթե անգամ նախագահի պաշտոնում փոխարինի Էրդողանին: Ալբայրաքը չունի Էրդողանի խարիզման, նման մասշտաբի հարգանք երկրի ներսում, նման կենսագրություն և այլն: Եվ ահա այդպիսի պայմաններում ԱԶԿ-ն կարող է արագորեն և զգալիորեն զիջել իր դիրքերը Թուրքիայի քաղաքական ասպարեզում և անգամ արգելվել դատարանի որոշմամբ: Էրդողանի («երկաթե ձեռքի») հեռանալուց հետո Թուրքիայում կարող են բացվել միանգամից մի քանի զսպանակներ (քաղաքական ուժեր), ինչը կարող է հանգեցնել թե՛ քաղաքացիական պատերազմի, թե՛ Թուրքիայի տարածքային մասնատմանը (կտրուկ կակտիվանան Թուրքիայի քրդերը):